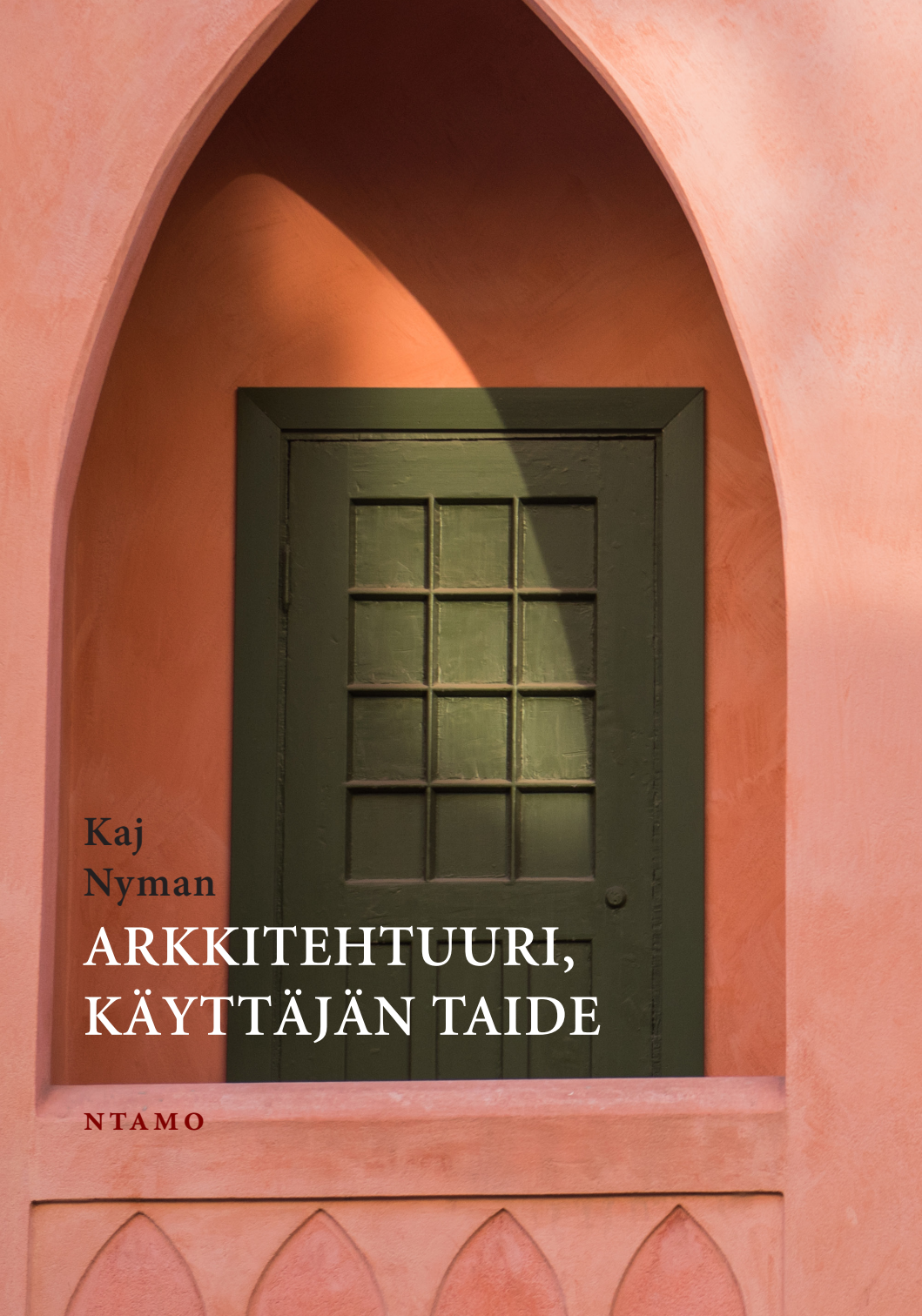

Kaj
Nyman

ARKKITEHTUURI,
KÄYTTÄJÄN TAIDE

NTAMO

ARKKITEHTUURI,
KÄYTTÄJÄN TAIDE

Kaj Nyman
ARKKITEHTUURI,
KÄYTTÄJÄN TAIDE

NTAMO
Helsinki
2 0 2 3

© Kaj Nyman 2023
ISBN 978-952-215-886-4

ULKOASU & TAITTO
Göran de Kopior

KANNEN KUVA
Tero Miettinen, *Tenholaa* (1907) Huvilakadulla, 2018,
Helsingin kaupunginmuseo

SISÄSIVUJEN KUVAT
Kaj Nyman, ellei toisin mainita

VALMISTAJA
BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

NTAMO
Helsinki 2023
www.ntamo.net

ESIPUHE

Arkkitehdilla on ihmeellinen ammatti. Suunnitellessaan ihmisille ympäristöjä hän voi työssään joka päivä tehdä hyvää kanssaihmisilleen tarjoamalla viihtyisyyttä, jota jokainen kaipaa. Kummallista kyllä, harva arkkitehti tuntuu olevan kiinnostunut suuresta tehtävästä. Toiset haaveilevat kuuluisuudesta, joka ani harvoin toteutuu. Useimmat tyytyvät toimimaan eräänlaisina teknikkoina tehden rakentamisessa välttämättömät piirustukset.

Olen kirjoittanut siitä viimeksi kirjassa *Arkkitehtuurin kadotettu kieli* (2008). Nyt oltuani eläkkeellä kaksikymmentä vuotta arkkitehtuurin tekemisen tapa ihmetyttää minua enemmän kuin koskaan. Arkkitehdit toteuttavat kiinteistö-sijoittajien toiveita, ikään kuin ihmisen mittakaava, yhteys luontoon, aurinkoisuus, paikat lasten leikkiin olisivat menettäneet merkityksensä. Ikään kuin olisi yhdentekevää, paljonko asunnoissa on luonnonvaloa ja mitä ikkunoista näkyy. Ikään kuin ihmisten viihtyminen ei olisi ammattitaidon pääasia.

Tämä kirja on poleeminen. Otan osaa keskusteluun, jota julkisuudessa on käyty viime vuosina. Esimerkit ovat omia kokemuksiani. Näin kirja on myös eräänlainen muistelmateos. Luvut ovat erillisiä kirjoituksia, joissa minulle tärkeät huomiot toistuvat. Lopussa esittelen ja kommentoin kirjallisuutta, johon kirjoituksissa viitataan.

Haluan kiittää kolmea henkilöä. Ystäväni Raine Mäntysalo palautti minut toistuvasti maan pinnalle, kun tapani mukaan väitin olevani ainoa, joka tietää, miten asiat ovat. Anneli Pääkkönen on kotikriitikoni, joka ei väsy huomauttamasta, kun suomen kieleni lipsuu käsittämättömäksi. Ja poikani Niko tuli apuun, kun moderni tekniikka oli minulle ylivoimainen.

1.

ARKKITEHDIN MERKILLINEN AMMATTIKUVA

Arkkitehtuuri on
pysyvien inhimillisten ominaisuuksien
jatkuvaa uudelleen löytämistä
[...].

ALDO VAN EYCK

Joskus kauan sitten kaikki tiesivät, minkälainen on ihmis-
olennolle sopiva ympäristö. Ei enää. Nykyään arkkitehti tekee
ympäristövalinnat. Hän on tämän elintärkeän asian erikois-
asiantuntija. Kaikkien muiden elävien lajien tavoin ihmislaji
voi olla olemassa vain ympäristössä, joka sille sopii, jossa se
viihtyy; se on ekologinen tosiasia, joka ei muutu toiseksi siitä,
että ihmiset tekevät ympäristönsä rakentamalla. Hyvän
ympäristön aikaansaaminen on ihmislajille elinehto.
Kaikista maailman ammateista vain arkkitehdeilla on siihen
vaadittavaa taitoa.

Tällainen näkymä on tarjolla ammattielämänsä kynnyksellä oleville nuorille arkkitehdeille. Innostavampaa on vaikea kuvitella.

Arkkitehti voi toteuttaa suurta tehtäväänsä kaikessa ammatillisessa toimessaan, yksityisyrittäjänä tai palkollisena, virkahenkilönä tai tutkijana, suuren kokonaisuuden suunnittelijana tai pienen yksityiskohdan muotoilijana. Ei niin, että hän erinomaisen tietämyksensä nojalla voisi sanella millaiseksi ympäristö olisi rakennettava. Vaan asiaan erikoistuneena hän on keskeinen henkilö, kun yritetään tehdä rakentamista koskevia viisaita päätöksiä. Siihen arkkitehti on sopivampi kuin kukaan muu.

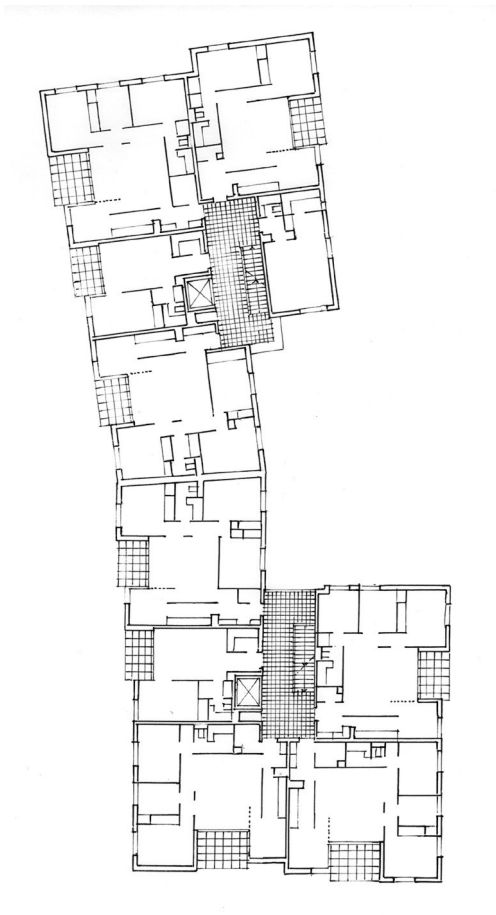
Näin on siksi, että teknisen taitavuutensa lisäksi hän on taiteilija. Arkkitehti tekee rakennustaidetta. Taiteilijana hänellä on pääsy siihen myönteisten ympäristökokemusten pääomaan, joka on kertynyt ihmislajin evoluutiossa miljoonien vuosien ajan.

Arkkitehdit vain eivät tunnu tietävän, että heidän ammattinsa on tällainen. Kerrotaanko siitä edes mitään tuleville arkkitehdeille?

Sata vuotta sitten, tai viimeistään toisen maailmansodan jälkeen, arkkitehdit omaksuivat nykyisen ammattikuvansa: he ovat teknikoita rakennusalan teknikoiden joukossa. Rakennusala on suunnaton kenttä monen monine ammattinimikkeineen. Siihen kuuluu rakentajia kirvesmiehistä suurfirmojen johtajiin, rahoittajia ja keinottelijoita, rakenteiden,

ilmastoinnin, sähkötöiden erikoisasantuntijoita, maanmittareita ja lainoppineita. Arkkitehtien tehtävänä tässä joukossa on tehdä piirustuksia, joiden mukaan rakentaminen toteutetaan. Kukaan ei kiistä tämän työn tärkeyttä – rakentamista tarvitaan aina, eikä se käy ilman piirustuksia. Mutta voidaan olla monta mieltä siitä, onko arkkitehtien paikka rakentamisen kentässä silti ensisijainen. Asioita, joista arkkitehti voi itsenäisesti päättää, on rajoitetusti ja niiden määrä vähenee kaiken aikaa. Arkkitehdeille maksetaan kuitenkin kohtuullisen hyvin; koska rakentamista riittää, heidän toimeentulonsa on taattu. Kun monella muulla alalla työn yhteiskunnallinen mielekkyys on epäselvä, arkkitehti voi aina olla varma omasta tarpeellisuudestaan.

Rakentamisen suunnittelun työnjaossa arkkitehdille kuuluu tulevien rakennusten käyttökelpoisuuden varmistaminen. Jokainen rakennus tehdään jotakin käyttöä varten; miten siinä onnistutaan, se on arkkitehdin vastuulla. Hänen oletetaan piirustuksia tehdessään tietävän käytöstä kaiken tarpeellisen, ja siten myös sen, miten rakennus parhaalla tavalla saadaan vastaamaan tarvetta. Arkkitehdistä on kiinni, miten käyttö painottuu muiden rakennuksen muotoutumiseen vaikuttavien tekijöiden joukossa. Yhdyskuntienkin käyttökelpoisuuden varmistaminen lankeaa suurelta osin arkkitehdeille.

Kuva 1. Alvar Aalto. Hansaviertel, Berliini, 1955–1957.
Hyviä asuntoja, valoisa porrashuone.

Käyttöä on muihin tekijöihin verrattuna usein vaikea artikuloida. Se jää helposti taka-alalle. Jälkeenpäin saatetaan todeta, ettei syntynytkään käyttökelpoista. Arkkitehti on pahassa välikädessä.

Kritiikkiä arkkitehtien piirustustyötä kohtaan näkee kuitenkin harvoin. Arkkitehtuurilla on laadustaan riippumatta suunnaton taloudellinen ja siten poliittinen merkitys; arkkitehtuurin tarpeellisuutta ei epäillä. Arkkitehtien työstä syntyy näkyvää ja pysyvää tulosta. Jää arvioimatta, mikä on arkkitehtuurin vaikutus ihmisten arkielämään ja kulttuurin kokonaisuuteen. Arkkitehteillä on yhteiskunnassa arvostettu asema, jota ei kyseenalaisteta; arkkitehtuurin katsotaan olevan arkkitehtien asia, ei kenenkään muun.

Arkkitehti on usein tyytymätön siihen, mitä hän saa aikaan. Mutta aina hän voi sanoa tekevänsä parhaansa monenlaisten vaatimusten ristipaineissa.

On vielä yksi syy miksi arkkitehdit tyytyvät teknikon rooliinsa. Jokainen arkkitehti tietää, että muutamat ammattitoverit ovat onnistuneet siirtymään rakennusalan keskipisteeseen, tulleet kuuluisiksi ja rikkaiksi ja saaneet tehtäväkseen tehdä piirustukset valtaville rakennushankkeille, jotka julkistetaan ympäri maailmaa. Näitä onnistuneita on vähemmän kuin yksi promille maailman arkkitehteistä. Mutta jokainen nuori arkkitehti ajattelee: se voisin olla minä. Ja yrittää piirustuksia tehdessään osoittaa, miten hänessä olisi

ainesta Suureksi Arkkitehdiksi. Useimmat lannistuvat ennen pitkää ja tyytyvät sitten pikkuhiljaa asemaansa teknikkoina.

Muutamat jatkavat keksimiensä (tai ulkomailta matkimiansa) muotojen piirtämistä; heistä tulee omassa ammattipiirissään arkkitehtuurimuodin luojia, joiden luomukset julkistetaan ammattilehdistössä rakennustaiteena. Pelkkinä kuvina, irrallaan elämästä, jota rakennuksissa eletään, arkkitehtuuri jää kulttuurin pintailmiöksi, vaille sisältöä. On sangen mielivaltaista, millainen arkkitehtuuri saa taiteen leiman.

Omalaatuinen tilanne: arkkitehtikunnalle olisi tarjolla suurenmoinen tehtävä ihmislajin tarvitseman, jokaiselle rakennusten käyttäjälle iloa tuovan ympäristön luojana, mutta arkkitehdit tyytyvät pysymään tästä syrjässä. Rakentamisessa tarvittavien piirustusten tekeminen riittää, ja ne jäävät heiltä unhoon heti, kun ne on käytetty. Valmiin rakennuksen kohtalo käyttäjiensä käsissä ei tavallisesti kiinnosta arkkitehtia, hän ei tee arkkitehtuuriaan käytettäväksi vaan katseltavaksi. Niin sanottujen työpiirustusten rutiininomainen tuottaminen (piirustustyön valtaosa) todistaa arkkitehdin olevan ammatilainen; se antaa työpäivälle sisältöä, vaikka ei olekaan älyllisesti kiinnostavaa. Taidetta arkkitehti kokee tekevänsä kovin harvoin. Unelmien taustaa vasten arki on harmaa.

Arkkitehdeilla on suuri tehtävä, joka voisi toteutua jokaisessa heidän suunnittelupäätöksessään, olkoon se vaikka

kuinka pieni, mutta he eivät tunnu olevan siitä tietoisia. Otaksuttavasti useimmat arkkitehdit pitävät puheittani suuresta tehtävästä käsittämättömänä hourailuna.

Silti jotkut heistä toteuttavat sitä suurta tehtävää. He tuntevat taiteilijan sielussaan, minkälainen on ympäristö, jossa heidän arkkitehtuurinsa käyttäjät viihtyvät. He tekevät piirustuksiaan sen mukaisiksi jos se suinkin on mahdollista, ja saavat aikaan käyttäjien kannalta hyvää ympäristöä.

En aja takaa mitään tuon kummempaa. Jokainen arkkitehti voisi piirustuksia tehdessään toimia noin. Tinkimättä muista velvollisuuksistaan rakentamisen kentässä hän voisi aina pitää etusijalla käyttäjien oikeutta viihtymiseen.

En tiedä, onko monia arkkitehteja, jotka olisivat tietoisesti omaksuneet tällaisen mielikuvan ammatistaan. Epäilen, ettei montakaan, mutta voin olla väärässä – arkkitehdeilla ei ole tapana paljastaa asenteitaan. Arkkitehtuuri-julkaisuista välittyy aivan toisenlainen ammattikuva, ikään kuin arkkitehtien tehtävänä kulttuurissamme olisi tarjota nähtäväksi häkellyttäviä muotoja. Gehry, Zaha Hadid, Herzog & de Meuron, Libeskind, Koolhaas – muotoa tyhjää täynnä.

Alvar Aalto ajatteli toisin. Hän puhui pienestä ihmisestä, jolle arkkitehtuuri tehdään. Hampurin *Hansa-viertel*in asunnot ovat oiva esimerkki suuren arkkitehdin kunnioituksesta arkkitehtuurinsa käyttäjiä kohtaan (kuva 1). Opiskelin arkkitehdiksi 1959–1966; opettajani olivat Aarno Ruusuvuori ja Aulis Blomstedt. Aallosta he eivät puhuneet.

Oli koittanut sankariarkkitehtien aika: opettajieni lisäksi tällaisia heeroksia olivat Viljo Revell, Toivo Korhonen, Heikki Sirén. Heistä tuli sankareita uskaltamalla ohittaa tuo pieni ihminen, tekemällä arkkitehtuuriaan itselleen ja kaltaisilleen. Miten käyttäjät arkkitehtuurin kokivat, se oli vailla merkitystä, arkkitehti tiesi kaiken paremmin. Sankariarkkitehtuuri löysi tiensä valokuvina kansainvälisiin arkkitehtuurijulkaisuihin. Suomesta syntyi myytti taitavien arkkitehtien maana. Se on yhä voimissaan. Melko tuoreessa kirjassa *Newly Drawn. Emerging Finnish Architects* (Rakennustieto 2009) on kannessa lupaavasti paljon ihmisiä – kunnes selviää, että nuo ihmiset ovat valokuvia kirjassa esiteltävistä nuorista arkkitehteistä. Arkkitehtuuri on tärkeä asia – sen tekijöille. Sankarit ovat kuolleet, mutta heidän ajatuksensa arkkitehtuurista arkkitehtien ikuisena asiana on jäänyt elämään suomalaisten arkkitehtien keskuudessa.

Arkkitehtuuri on nyky maailmassa, muuallakin kuin Suomessa, korostetun visuaalista, kuvataidetta. Arkkitehtuurista kerrotaan valokuvin siitä huolimatta, että valokuva ei kerro arkkitehtuurin kokemisesta juuri mitään – edes visuaalisesta puolesta, kokijahan ei pysy paikallaan kameran tapaan. Muista aistihavainnoista ja kognitiivisista kokemuksista valokuva kertoo vielä vähemmän. (Tässäkin kirjassa on kuvituksena valokuvia. Toivon lukijan ymmärtävän niiden rajoitukset ja käyttävän mielikuvitustaan niitä katsellessaan.)

Kaupungit ja rakennukset ovat olleet maalaustaiteen suosikkiaiheita. Esimerkiksi monissa Pekka Halosen maisemamaalauksissa on mukana rakennus ikään kuin osana luontoa. Myönteisiä esimerkkejä meidän aikamme arkkitehtuurista saa taiteesta hakemalla hakea. Usein arkkitehtuuria kuitenkin esiintyy, mutta silloin ironisessa tai sarkastisessa valossa, esimerkkinä Matti Ijäksen ja työryhmän televisioelokuva *Rakkaus ja laki* (2016), jossa modernistista asuinrakennusarkkitehtuuria käytetään kuvaamaan pään henkilön elämän hajoamista.

Arkkitehti-lehdellä on ollut vaikeuksia löytää omasta maastamme esiteltäviä kohteita. Kun päätoimittaja Jorma Mukala lopetti, hän ei viimeiseen numeroonsa (6/2017) keksinyt ainuttakaan uutta rakennusta esiteltäväksi. Seuraava päätoimittaja Mika Savela löysi ensimmäisen vuotensa kuuteen numeroon kymmenen suomalaista uutta rakennusta, yksi niistä sähköasema. Siinä kaikki. Mutta sanoja sitä enemmän.

Arkkitehti-lehti on aina kavahtanut arkkitehtien muoto-kielivalintojen erittelyä; taidehistorioitsija Henrik Liliuksen artikkeli ”Arkkitehtonisten muotojen merkitykset” (4/1978) lienee ainoa laatuaan. Lehdessä oli 70- ja 80-luvulla pila-piirroksia, joissa irvailtiin arkkitehtuurin tekemisen vaikeutta, sittemmin niitä oli *Arkkitehti*uutisissa. Ei enää. Arkkitehtuurin tekemiseen suhtaudutaan haudanvakavasti. Annetaan valtionpalkinto rakennukselle, jonka julkisivu Helsingin Meilahdessa viestittää, että siinä toimii valtava

laitos, jonka toimiala on riemunkirjava. Asiaan vihkiytymätön ei voisi arvailla, että kysymyksessä on lastensairaala (kuva 2).

Kuva 2. *Helsingin lastensairaala*. Tämä kuva rakennuksesta oli *Arkkitehtiutiset* 11/2014:n Palvelukseen halutaan -ilmoituksen yhteydessä; arkkitehtitoimisto ilmoitti muun muassa suunnittelevansa kaupunkikuvallisesti vaativia hankkeita. – Yksityiskohta julkisivusta oli myöhemmin *Arkkitehtiutisten* kannessa (10/2018).

Arkkitehti ja yhdyskuntasuunnittelun professori Kaj Nyman on tunnetuimpia modernin rakennustaiteen kriitikoita Suomessa. Kirjoituskokoelmassa konkari pohtii ympäristömme muuttumista, omaa uraansa ja arkkitehtuuria käyttötäiteena, josta olemme kaikki pääsemättömissä.

NTAMO 2023

9 789522 158864

ISBN 978-952-215-886-4